

ANTİK ATİNA'DA HUKUK VE EKONOMİK BÜYÜME*

Law and Economic Growth in Ancient Athens

Edward M. HARRIS*

Çevirenler

Eda YILDIZ**

Atıl Buğra KARADAŞ***

ÇEVİRENLERİN TAKDİMİ

Polis dergisinin Ocak 2022 sayısında, Eskiçağ tarihçisi Edward M. Harris'in bu çeviriye konu olan kitap incelemesi yayınlandı. Profesör Harris, yaptığı incelemede Federica Carugati'nin Creating a Constitution başlıklı çalışmasını ele alıyor. Çalışmanın literatürdeki konumunu, hayli sert bir eleştiriyyle beraber belirlemeye çalışıyor. Öyle ki yaptığı incelemenin nihayetinde vardığı sonuç, bu çalışmanın literatürde önemli bir yeri olmadığı yönünde oluyor. Öte yandan Profesör Harris'in, çalışmanın literatüre katkı sunmadığını düşünmesi, bizi bu çeviriyi yapmaktan alıkoymadı. Bunun iki sebebi var. Bunlardan ilki, eserde Carugati'nin çalışması eleştirilirken aynı zamanda bilhassa Atina demokrasisi hakkındaki güncel literatürdeki kimi önemli eserlerin okuyucuya tanıtılıyor oluşudur. Literatürün bu ele alınış biçiminin, özellikle kariyerinin başındaki araştırmacılara faydalı olacağını düşündük. Bununla bağlantılı ve ikinci olarak kitap incelemelerinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmayı amaçladık.

- **Makalenin özgün atf bilgisi:** HARRIS, Edward M. (2022). Law and Economic Growth in Ancient Athens. Polis: The Journal for Ancient Greek and Roman Political Thought, 39 (1), 203-212.

Gönderi: 19.10.2022 - **Kabul:** 26.12.2022 | **Received:** 19.10.2022 - **Accepted:** 26.12.2022.

- * Prof. Dr., Durham Üniversitesi Klasikler ve Antik Tarih Bölümü, Durham, UK ✉ edward.harris@durham.ac.uk.

- ** Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye ✉ bogaeda77@gmail.com • ORCID 0000-0002-2682-6770.

- *** Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye ✉ abkaradas@ybu.edu.tr • ORCID 0000-0002-3020-9222.

Atf Şekli / Cite As: HARRIS, Edward M. (2022). Antik Atina'da Hukuk ve Ekonomik Büyüme. (E. YILDIZ, A. B. KARADAŞ, Çev.). ÇÜHAD, (2), 164-184.

İntihal / Plagiarism: Bu çeviri bir intihal engelleme yazılımı aracılığıyla denetlenmiş ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / This translation has been checked via a plagiarism prevention software and reviewed by at least two referees.

Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Zira özenle yapılmış bir kitap incelemesi hem potansiyel okuyucuya literatürü tanıtmakta hem de bilimsel eleştirinin ve yanlışlanabilirliğin imkanını ortaya koymaktadır.

Anayasa teorisi, anayasa tarihinden soyut düşünülemez¹. Anayasa tarihiyse kuruluş, teşkilatlanma ve yönetimin, bir diğer deyişle devleti oluşturan kurumların tarihidir². Bir toplumun teşkilatlanması ve geliştirdiği siyasa ile toplumdaki ekonomik gelişmeler arasında bir etkileşim vardır³. Çevirisini yapmış olduğumuz kitap değerlendirmesinin konu edindiği eser, Antik Yunan toplumunda ekonomik ilişkilerle siyasa arasındaki etkileşimi açıklama gayesini taşımaktadır. Kitap değerlendirmesindeyse yazarın savları, literatürde bu etkileşimin nasıl belirlendiği hususunda kurulan fikri bağlantılar ile ortaya atılan savların delillendirilme biçimleri ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Çevirmen olarak bizler, Anayasa tarihinin liberal anayasacılık hareketleri ve bununla bağlantılı gelişmelerden yahut anayasa değişikliklerinin izlenmesinden ibaret olmayabileceğini⁴ göstermek bakımından bu çeviri eserdeki tartışmaların önem taşıdığını düşünüyoruz. Siyasal teşkilatlanma ve ekonomik yapı ilişkisinin tarihinin, demokratik kurumların gelişiminde oynadığı bir rol olduğu tezi üzerine etraflı tartışmaların yapıldığı bu çalışmayı, Anayasa tarihi bakımından incelenmeye değer buluyor ve Türk Anayasa Hukuku literatürünün istifadesine sunuyoruz. İfade edilen konuların önemine dikkat çekmek için kitap değerlendirmesinin çevirisini yapmayı tercih etmemizin bir sebebi elbette var. Şöyle ki, bir Anayasa Hukuku teorisi kurma faaliyeti, tarihsel ve kültürel bağlam ile bunlar çevresinde yükselen düşünceler, akımlar, önemli şahsiyetler ve siyasi teşkilatların kuruluşu ve gelişmesiyle ilgili atılmış adımlar arasında doğru ilişkilendirmeyi kurmayı gerektirir⁵. Bu da sayılan veriler arasında kurulan ilişkiler üzerine spekülatif tartışmalar yapmayı zorunlu kılmaktadır. Sonraki bölümde çevirisi yer alan kitap değerlendirmesi, demokratik kurumlar ve ekonomik gelişmeler arasında kurulan bağlar üzerine eleştirel yaklaşımları ve tartışmaları güncel literatür eşliğinde sunması bakımından, bu anlamda örnek teşkil etmektedir. Bu verimli inceleme, Türk yazınında eleştiri kültürüne mütevazı bir katkıda bulunduğu takdirde, çeviri hedefine ulaşmış olacaktır.

¹ GRIFFIN (1999), s. 2129; BENEDICT (1999), s. 2018.

² GRIFFIN (1996), s. 59-87; GRIFFIN (1999), s. 2116.

³ BENEDICT (1999), s. 2015; ACKERMAN, s. 7-8; GILLMAN, s. 45 vd., s. 86 vd., s. 101 vd.; BENEDICT (1985), s. 293.

⁴ ZUCCA, s. 482; SCHÜTZE, s. 40-42.

⁵ BENEDICT (1999), s. 2019; JACOBSON, SCHOR, s. 6.

ÇEVİRİ

Federica CARUGATI, *Creating a Constitution: Law, Democracy and ;Growth in Ancient Athens*, Princeton University Press, 2019.

Creating a Constitution (Bir Anayasa Yaratmak) eserinde Federica Carugati, Klasik Atina'nın siyasal iktisadı üzerine yapılan çalışmalara yeni bir yaklaşım getirme iddiasını taşımaktadır⁶. Bu kapsamda önce, “istikrarlı, büyümeyi teşvik edici bir demokratik anayasanın nasıl ortaya çıkabileceğini” göstermeyi hedeflemiştir. Daha sonra yazar, ‘anayasaların kurumsal ödünleşmeleri mümkün kılmak suretiyle üstlendiği tabana yayılmayı geliştirici rolü’ vurgulamayı amaçlamıştır (s. 17). Yazar, son olarak hukuksallığın ve hukukun üstünlüğünün Atina'nın esas teşkilatındaki rolünü öne çıkarmış, buna karşın Atina'da etkin bir devletin varlığını yadsımıştır (s. 17).

‘Kriz Öncesi Atina’ başlıklı birinci bölüm (s.21-37), Atina tarihinin Drakon’dan⁷ Peloponnesos Savaşı’na⁸ kadar olan kısmının aceleci ve yüzeysel bir anlatımından ibarettir. Carugati burada (s.22), S. Forsdyke’in ve R. Osborne’un “erken dönem Yunan hukukunun, magistratların⁹ gücünü sınırlayarak elitler arası mücadelenin sınırlarını belirleme eğiliminde olduğu” yönündeki sorgulanmaya açık görüşünü tekrarlamaktadır. Bu görüşü desteklemek için sadece Dreros Kanunu’na¹⁰ atıf yapmakta ve van Effenterre/Ruzé ile Koerner tarafından derlenen yasaların ortaya koyduğu delilleri es geçmektedir¹¹. Her iki çalışmaya da yazarın kaynakçasında rastlanmamaktadır. Aynı bölümde Drakon Kanunu¹² (s. 23-24) ve Solon

⁶ Carugati (s. 16) hukuki kurumların ekonomik büyümedeki rolünün literatürde genelde görmezden gelindiğini iddia etmiştir fakat bu iddiada bulunurken kendisinin görmezden geldiği eserler bulunmaktadır. Bkz. HARRIS (2006), s.141–280; BRESSON, özellikle s.225-260.

⁷ Aristaechmus’un *arkhon*’luğu (*αρχων*) sırasında (muhtemelen M.Ö. 621/620) Atina kanunlarını ilk kez yazıya geçiren kanun koyucudur (ç.n). Bkz. THE OXFORD CLASSICAL DICTIONARY, ‘Draco’. Çalışmanın çeviri bölümünde dipnotta çevirmen notu (ç.n.) ibaresi bulunan kısımlarda kendisine atıf verilen eserler, aksi belirtilmedikçe çevirmenler tarafından eklenmiştir.

⁸ M. Ö. 431 ilâ 404 yıllarında Delos Birliği (Atina ve müttefikleri) ile Peloponnesos Birliği (Sparta ve müttefikleri) arasında gerçekleşen savaştır (ç.n.). Bkz. THE OXFORD CLASSICAL DICTIONARY, ‘Peloponnesian War’.

⁹ Magistratlar, klasik dönemde varlıklarını nadiren koruyabilen krallıkların varisleridir. İrsi kralda toplu halde bulunan yetkiler, magistratlarda bölünmüş halde görülür. (ç.n.). Bkz. THE OXFORD CLASSICAL DICTIONARY, ‘magistracy, Greek’.

¹⁰ Antik Yunan hukukunun tespit edilebilen en eski belgesi olarak kabul edilir (ç.n.). Bkz. MEIGGS, LEWIS, s. 2-3.

¹¹ VAN EFFENTERE, RUZÉ (1994-1995) KOERNER.

¹² Atina şehrinin yönetimine katılımı düzenleyen ve cezaî hükümlerinde çok ağır yaptırımlara yer verilen kanundur (ç.n). Bkz. THE OXFORD CLASSICAL DICTIONARY, ‘Draco’.

Reformları¹³ (s.24-26) birkaç sayfada özetlenmiş, *Atinalıların Devleti*'nin 9.1 pasajının¹⁴ yanlış bir yorumuna dayanılarak ve hiçbir delil gösterilmeden kanun koyucunun borç köleliğini kaldırdığı iddia edilmiştir. Aynı şekilde Solon'un kanunlarında yer alan, oğullarını eğitmeyen babaları cezalandırmaya yahut ihracata yönelik hükümlere ilişkin öne sürülen diğer tezler için de delil gösterilmemiştir (Bu konuya ilişkin delil ancak geç tarihli bir kaynak olan Plutarkhos'ta bulunabilmektedir¹⁵).

Kleisthenes¹⁶ üzerine kaleme alınmış kısa bölümde Tiran Hippias'ın¹⁷ Spartalılar tarafından kovulduğu gerçeği göz ardı edilmiş ve J. Ober'in L.J. Samons tarafından önemli ölçüde tenkit edilen 'demokrasinin temeli' analizi eleştirmeksizin kabul edilmiştir. Yazar, '5'inci Yüzyıl Atina'sında Demokrasi' (*Democracy in Fifth-Century Athens*) (s. 27-30) anlatısında Hansen'de yer alan birkaç noktayı özetlemiştir¹⁸. 'Demokrasi ve İmparatorluk' (*Democracy and Empire*) (s. 30-33) bölümünde Carugati, Atina emperyalizminin pembe bir tablosunu çizme konusunda Morris'i takip etmektedir. Bu tabloda Naksos, Thasos, Samos, Potidaia, Trakyalı Khalkidkililer, Amphipolis, Torone ve diğer bazı isyanlar buharlaşmıştır. Ayrıca yazar Atinalıların 'bütün imparatorlukta tek bir para birimini (Atina baykuşu) dayattığını' iddia etmiştir. Bu görüşün, bulunan sikke definelerinin varlığı karşısında ayakta kalması zor görünmektedir.

Birinci bölüm, Atina'nın Peloponnesos Savaşı'ndaki mağlubiyetine ilişkin kısa bir değerlendirmeye sona ermektedir (s. 33-37). Bu yenilgiyi yazar, 'Halk Meclisinin (Ekklesia/ἐκκλησία) yaptığı yasalarla verdiği sözleri yerine getirememesine' bağlamıştır (s. 34; karş. s. 39, 43, 55, 64). Bu tespitini de Halk Meclisi üzerindeki denetimin yetersizliği ve verilen kararların arşivlenmesine ilişkin prosedürlerin yokluğu sebebine dayandırmıştır. Acaba Atinalılar gerçekten sözleşme ve ittifaklar için güvenilir taahhütlerde bulunma yetisinden

¹³ Solon tarafından Atina'da siyasal katılımı geniş alt sınıf kitlelere nispeten açan ve toplumsal sınıflar arasındaki gerginliği gidermek amacıyla çıkarılan kanunlarla gerçekleştirilmiş reformlardır (ç.n.). Bkz. THE OXFORD CLASSICAL DICTIONARY, 'Solon'.

¹⁴ ARISTOTLE, 9.1. Çalışmada klasik eserlere yapılan atıflar, çeviri sırasında belirli eserlerden faydalanılarak takip edilmiştir. (ç.n.). İlgili analizler için bkz. HARRIS (2006), s.249-269.

¹⁵ PLUTARCH, 22.1-24.1.

¹⁶ Yaptığı reformlarla şehir yönetimine katılımın soyla olan ilişkisini kesen, Beş Yüzler meclisini kuran ve Atina demokrasisinin kurucularından olarak görülen siyasetçidir. (ç.n.). Bkz. THE OXFORD CLASSICAL DICTIONARY, 'Cleisthenes (2): Athenian Politician'.

¹⁷ İktidarı M. Ö. 527-510 arasında sürmüş olan, kardeşi Hipparchus'un öldürülmesinden sonra sert bir yönetim sergileyen ve nihayetinde iktidardan defedilen tirandır. (ç.n.). Bkz. THE OXFORD CLASSICAL DICTIONARY, 'Hippias 1'.

¹⁸ HANSEN (1999), s. 125-160, s. 178-265; 30'uncu sayfadaki *euthyna* (εὐθύνα) ifadesi *euthynai* (εὐθύναι) olarak yazılmalıdır.

yoksunlar mıydı? Sözleşme bağtılamak için ettikleri yeminler yalan beyandan mı ibaretti? Halk Meclisinin kararnamelerinin tümü içi boş taahhütler miydi? Peki ya güvenilir taahhütlerde bulunan 5. yüzyıl kararnameleri içerisinde yer alan katılaştırıcı kuralları nasıl değerlendirmek gerekir¹⁹? Çalışmada iddia edilen ‘sözleşme ve ittifaklar için güvenilir taahhütlerde bulunmaya yeterli olmama’ durumunun Sicilya’daki felaketle, 20.000’den fazla kölenin firar etmesiyle, 411 iç karışıklığıyla ve *Aegospotamoi*’deki felaketle olan bağlantısının gösterilmediği görülmektedir²⁰. Kaldı ki ifade edilen şekilde bir nedensellik ilişkisi kurmak da güçtür. Keza eserde Peloponnesos Savaşı’nda alınan yenilginin Thukydides tarafından ifade edilen sebepleri dikkate dahi alınmamıştır²¹.

‘Esas Teşkilat ve Konsensüs’ (*Constitution and Consensus*) başlıklı ikinci bölümde, demokrasinin güvenilir taahhütlerde bulunmaya yeterli olmaması temasına ilişkin açıklamalar, M. Ö. 411-403 arasındaki olayların hızlı ve boşluklarla dolu bir incelemesiyle devam etmektedir (s. 38-74). Carugati burada, *patrios politeia* (πατριος πολιτεια)²² üzerindeki konsesüsle ilgili bir tartışmaya değinmiş fakat bu konuda çok fazla delil olmadığını kabul etmek durumunda kalmıştır (s. 44-46). ‘Dört Yüzler’ ve ‘Beş Binler’ hakkındaki kısa açıklamalarda (s. 46-51) *Atinalıların Devleti’nde* yer alan²³ ve bu rejimlerin amaçlarını anlamada anahtar niteliğindeki önemli belgeler tartışılmamaktadır (s. 51-53). Yazar, Beş Binler Anayasasının ‘ tarafların Dört Yüzler’i iktidarda tutması niteliğinde olmaktansa karşılıklı olarak verilmiş tavizlerin dökümü niteliğinde olduğu’ spekülasyonunda bulunmakla beraber Atina’daki siyasetçilerle Samos’taki liderler arasında böylesi bir anlaşmaya ne zaman varıldığını açıklamamıştır. Carugati ayrıca Theramenes’i harekete geçiren etkenleri ve bir karma anayasa yapma arzusunu görmezden gelmektedir²⁴. 409 Restorasyonu’ndan sonrasıyla ilgili olarak yazar, ‘410/409 yılında gücünü kabul ettiren demosun (δemos) 5’inci Yüzyıl’ın demosu olmadığı’ aksine onun ‘kanunlarca kuşatılmış bir demos olduğu’ iddiasını ortaya atmıştır (s.55). Şu hâlde M. Ö. 411’den önceki demokrasinin kanunlarca kuşatılmış olmak yönünden M. Ö. 409 Restorasyonu’ndan sonraki demokrasiden ne farkının olduğunu sormak gerekir. Peki

¹⁹ Yazıtlara ve erken bibliyografyaya atıfla bkz. HARRIS (2006), s. 23-25.

²⁰ Peloponnesos Savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. THUCYDIDES; ISOCRATES; KAGAN (1980); KAGAN (1987); KAGAN (2004); ROBERTS; XENOPHON (2006); XENOPHON (1986) (ç.n.).

²¹ THUCYDIDES, 2.65. Karş. ISOCRATES, 8.124-128; 15.230-236.

²² Ecdadın Anayasası- Siyasal iktidarın atalardan tevarüs etmiş örgütlenme biçimi (ç.n.). Bkz. THE OXFORD CLASSICAL DICTIONARY, ‘Patrios Politeia’.

²³ ARISTOTLE, 30-31.

²⁴ XENOPHON, (1986), 2.3.48.

ya, Perikles'in cenaze söylevindeki²⁵ Atinalıların kanunlara saygılı olduğu yolundaki ifadeler, hakimlerin kanunlara uygun hareket etmek üzere verdiği yargısal yemin²⁶ ve Konseyin kanunlara uygun olarak yönetme yemini bu çerçeveye nasıl oturmaktadır²⁷? Fakat bunlar, yazara göre kanunları uygulamak için etkin mekanizmalar değildirler (s. 55). Bununla birlikte yazar tarafından ifade edilen olgunun tek delili M. Ö. 406'daki generaller yargılamasıdır ki bunun da açıkça alışılmışın dışında bir olay olduğunu belirtmek gerekir.

Carugati, 'Otuzlar' başlığı altında (s. 56–60) kaleme aldığı bölümde bir yenilik ortaya koymamaktadır. 'Kendi Kendini Uygulayan Atina Anayasası' (*The Athenian Self-Enforcing Constitution*) başlıklı bölümde ise, M.Ö. 403 ve sonrasında reformları ele alınmaktadır (s.62-71). Yazar, 403 yılındaki Af Antlaşması'nın 'geçmişin zararlarını hatırlamaktan kaçınma (s.63) niteliğinde olmadığına inanmaktadır. Burada, Carawan'ın '*mē mnēsikakein*' (*μη μνησικακεῖν*) ifadesine getirdiği ve Joyce tarafından detaylı bir şekilde çürütülen²⁸ bakış açısını takip etme hatasına düşmüştür. Sonuç olarak Carugati, oligarklara siyasi kan davalarına karşı temel bir usuli koruma sağlayan *paragraphē* (*παραγραφη*)²⁹ yolunun öngörülmesini bütünüyle görmezden gelmektedir. Yazarın, mahkemelerin iş görme maliyetlerinin azalmasına katkıda bulunmuş olması ihtimal dahilinde olan kamusal arabulucular konusunu da atladığı görülmektedir³⁰. Öte yandan Carugati, Canevaro'nun *nomothesia* (*νομοθεσια*) usulüne ilişkin yeni kaynak analizini isabetli bir şekilde takip etmekte ve Hansen'in Dem. 24.20-23'te³¹ yer alan belgenin doğruluğuna ilişkin savunusunu reddetmektedir (s. 64-65)³². Yazar tarafından tartışılan *Nomothetai*'nin (*νομοθεται*) tanımlanması ile ilgili meseleye (s.65), günümüzde artık çözüme ulaşmıştır: *Nomothetai*, bir Halk Meclisi oturumudur³³.

²⁵ THUCYDIDES, 2.37.

²⁶ ANTIPHON, 5.8, 85, 96.

²⁷ Konsey yemini için bkz. RHODES, s.190-199.

²⁸ JOYCE, ss. 37-54; CARAWAN, E. (2013). *The Athenian Amnesty and Reconstructing the Law*. Oxford'daki ciddi kusurlar için bkz. HARRIS (2015a), s. 175-176 ve NYVLT (2016), s. 512-519; Yazar bu atfında, E. Carawan tarafından kendisinin bir çalışması hakkında yazılan inceleme yazısına kendi ismiyle, P. Nyvlt tarafından E. Carawan'ın bir çalışması için yazılan inceleme yazısına P. Nyvlt'in ismiyle atıf vermiştir. Yazarın çalışmasının bütünlüğünü bozmamak adına, bu tutarsızlığı korumayı tercih ettik (ç.n.).

²⁹ Bu konuda bkz. ISOCRATES, 18.2-3; HARRIS (2015b), s. 7-36.

³⁰ HARRIS (2018a), s. 213-220, önceki çalışmalara atıfla.

³¹ İlgili belge için bkz. DEMOSTHENES (1935), 24.20-23 (ç.n.).

³² CANEVARO (2013), s. 139-160. Hansen'in *nomothesia* hakkındaki görüşlerini müdafaa çabası hakkında detaylı bir reddiye için bkz. CANEVARO (2018), s. 70-124. Karş. CANEVARO (2020), s. 26-36.

³³ DEMOSTHENES (1930), 20.93 ile HARRIS (2018b), s.207-208 ve bunu takiben CANEVARO (2020) s. 27, 4. not.

Carugati, yeni önlemlerin 'demosun taahhütlerindeki güvenilirliğini geliştirdiğini' (s. 64) iddia etmekte fakat bunun nasıl gerçekleştiğini açıklamamaktadır. Öngörülen usullerin kendilerine yönelik bir inceleme, Atinalıların daha ziyade kanunların devamlılığını³⁴ ve kanunlar arasındaki çatışmaların giderilmesini³⁵ önemsediklerini göstermektedir³⁶. Yeni önlemler genel olarak 'hukukun üstünlüğünün kuruluşunda ciddi ilerleme sağlamıştır' (s.72). Yine de yazar, hukukun üstünlüğünün kanun önünde eşitlik, kamu görevlilerinin hesap verebilirliği, mahkemelerin erişilebilirliği ve usuli hakkaniyet gibi veçhelerinin hangi ölçüde uygulandığı konusunu göz ardı etmiştir. Halihazırda 5'inci yüzyılda uygulamada oldukları da dikkate alındığında bu veçhelerden bahsedilmemesinin, yeniliklerin fazlasıyla yüceltilmesi sonucunu doğurduğu anlaşılmaktadır. Carugati, Atinalıların taahhütlerini yerine getirmedeki ünlerini artırmada en öne çıkan edimlerinden biri olan, Otuzlar döneminde alınan Sparta borçlarının geri ödenmesine atıf yapmayı da ihmal etmiştir. Son olarak yazar, hukukun üstünlüğünün maddi hakları içeren geniş anlamını yanlış anlamış, usuli haklardan oluşan bir liste sunmuştur (s.72). Oysaki usuli hakların vurgulandığı tanım, hukuk devletinin dar anlamında söz konusudur³⁷.

'Atina Politikasında İstikrar ve Yenilik' (*Stability and Innovation in Athenian Policy*) başlıklı üçüncü bölüm (s. 75-107), 4'üncü yüzyıl Atina'sında istikrarın kaynaklarını (s. 75) ve refahın sebeplerini araştırmaktadır (s.77). Carugati, Atina hukukunun ve alınan siyasi kararların ayrıntılarına çok fazla yer ayırmamaktadır. Zira yazara göre 'Meclis'te ve Konsey'de alınan siyasi kararlara dair bulgular, yalnızca tek bir politikacının bir on yıllık dilimde yaptıklarıyla sınırlıdır (s.78)'. Bu görüş, P. Liddel'in bu çağa dair onlarca kararnameyi derleyen *Decrees of Fourth-Century Athens (4. Yüzyıl Atina Kararnameleri)* (Cambridge 2020) başlıklı çalışmasının varlığı karşısında şaşırtıcıdır. Ardından yazar, 'Konsey ve Meclis toplantılarını düzenleyen usul kurallarına ilişkin bilginin kısıtlı olduğu' (s. 79) iddiasında bulunmaktadır. Bu iddiası Aristoteles'in *Atinalıların Devleti* (42-69) çalışmasını ve *Inscriptiones Graecae'daki* (IG) yüzlerce Atina kararnamesini tetkik eden araştırmacıları hayli şaşırtacağı benzerdir. Yazarca bölümün devamında mahkemelerdeki 'Aktörler ve Tercihler' (s. 81-89) incelenmektedir. J. Ober ve D. Cohen'in yargısal süreçlerin elitlerin tekelinde olduğu görüşü, yazarca doğru bir şekilde ve Hansen gibi birçok araştırmacının da halihazırda yaptığı gibi, reddedilmiştir (s.81-84). Mahkemelerin üyeleri, şehir ve kırsal ile orta sınıflarla zenginler

³⁴ DEMOSTHENES (1935), 24.139-143.

³⁵ DEMOSTHENES (1930), 20.92-93.

³⁶ Yazar çalışmanın devamında bu hedefin önemini fark etmektedir (s. 72).

³⁷ Hukuk devletinin geniş ve dar anlamları için bkz. BINGHAM (2010); HARRIS (2016a). s. 73-87.

arasından kurayla belirlenmekteydi (s. 84-87). Yazar, toplumsal örgütlenmelerin buradaki rolüne de değinmekle beraber (s.87-88), bunların mahkemelerle olan ilişkisinin ne olduğunu açıklamamıştır.

Atina mahkemelerinin kararlarını nasıl verdiği meselesini incelerken Carugati, oy verenlerin tercihlerini analiz etmek amacıyla Randall Calvert tarafından modern seçimlerde seçmen tercihlerini incelemek için formüle edilen metodolojiyi kullanmıştır. Fakat bu, *Klasik Dönem* Atinası'nda verilmiş mahkeme kararlarını analiz etmek için uygun bir metodoloji olmayıp, yargısal yemin altında verilen sözlerin varlığını da bütünüyle görmezden gelmektedir (s. 89-95). Hukuka aykırı bir teklife³⁸ yahut bir kanuna³⁹ karşı açılan bir davada yapılmış bir konuşmayı analiz etmek yerine yazar, *Leo v. Ernie* isiminde bir varsayımsal dava yaratmıştır (s.95-97). Bu varsayımsal davada Ksenophon'un *Poroi*'de⁴⁰ yer alan teklifine dayanarak Ernie, 'yabancılara daha fazla toprak verilmesini' önermekte, bu öneri Eratosthenes isimli bir diğer hayalî karakter tarafından reddedilmektedir. Carugati'nin burada anlamadığı, Ksenophon'un yeni bir uygulama teklif etmek yerine, zaten uygulamada olana (egktêsis ges/ ἔγκτησις γῆς) daha geniş bir alan sağlamayı (egkektêsthai/ἐγκεκτῆσθαι) önermiş olduğudur. Zira yabancılara münferiden verilen her toprak için kanun çıkarmak gerekmemekteydi. Halihazırda J. Pećirka'nın yapmış olduğu ve Carugati'nin kaynakçasında rastlanmayan derlemeye göre, kanuna uygun bir kararname çıkarmak gerekmemekteydi (örn. IG II³ 337, 367, 379)⁴¹. Bu sebeple, Leo'nun teklifi lüzumsuzdu ve bu varsayımsal dava, Atina hukuk sisteminde asla söz konusu olamazdı. Öte yandan yazar, varsayımlarda bulunmayı somut kanıtların değerlendirilmesine tercih etmiş ve devam eden sayfaları ve eserde yer alan yedi grafiği (s. 97-104) Atinalı hakimlerin önlerine asla gelemeyecek bir davada nasıl karar vereceklerini speküle etmeye ayırmıştır.

Üçüncü bölümün sonunda yazar (s.104), Lanni'nin mahkeme kararlarının *ad hoc* nitelik taşıdığına yönelik görüşlerini haklı bir şekilde reddetmektedir. Bunun yerine hakimlerin 'davranışlarını kısmen yasalara kısmen de topluluklarının ortalama üyesinin yasanın kendi yorumuna dayalı olarak neyi haksız göreceğine dair inançlarına göre biçimlendirdiğine' inanmıştır. Burada iki problem bulunmaktadır. İlk olarak Carugati, davalının belirli bir kanunu ihlal edip etmediğine karar verildiği şikâyet (engklêma/ ἐνγκλήμα) yolunun anahtar rolüne

³⁸ Örn. AESCHINES, 3; DEMOSTHENES (1926), 18; DEMOSTHENES (1935), 22, 23; HYPERIDES, s. 405-423.

³⁹ DEMOSTHENES (1930), 20; DEMOSTHENES (1935), 24.

⁴⁰ XENOPHON, 2.1-7.

⁴¹ PEĆIRKA. Bahsedilen ilgili IG cildi için bkz. <http://telota.bbaw.de/ig/> (ç.n.).

değınmemiştir⁴². İkinci olarak, ortalama Atinalının kanunların anlamı hakkındaki düşüncesinin hakimlerce nasıl tespit edildiğini ortaya koymamıştır. Oysaki bir davanın taraflarınca bu tür tespitler, önceki davalarda verilen kararlara başvurmak yoluyla yapılmaktaydı. Bu yol, mahkemelerce de takip edilmiş gözükmektedir⁴³. Fakat yazar, bu açık durumu hiçbir sağlam gerekçe olmaksızın görmezden gelmiştir. Yazar mahkemelerin “hukukta ve politika belirlemede siyasal istikrarı zedelemeyen yeniliği teşvik eden bir iş birliği için alan yarattığını” göstermek istemiştir (s.107). Fakat bu görüş, mahkemelerin hukuka göre fertlerin suçluluğuna veya masumiyetine karar verme ve suçluları, kısmen de toplumsal normları ihlal etmekten caydırmak için, cezalandırmadan ibaret olan rolünü ciddi bir şekilde yanlış açıklamaktadır. Zira politika mahkemelerde değil Mecliste ve Konseyde belirlenmekteydi⁴⁴. Hukuka aykırı kararnamelere ve kanunlara ilişkin davalar, politikaları tartışmak yerine yasamanın içsel tutarlılığını sağlamaya yönelikti. Bu konuya ilişkin Demosthenes’te, hukuka aykırı kararnameyle ilgili bir davada politikaya ilişkin meseleleri gündeme getirmenin ‘utanmazca’ görüldüğü yaklaşımı açıklayan pasaj⁴⁵, Carugati tarafından tartışılmamıştır.

Refahın Kurumsal Temelleri (*The Institutional Foundations of Prosperity*)’ (s. 108–139) başlıklı dördüncü bölüm, Atina’daki maliye ve ekonomi politikasını ve Atinalıların haraç toplamadan ve ‘sosyal düzeni tehlikeye sokmadan’ (s.108) nasıl yeni gelir kaynakları bulduklarını incelemektedir. Kurumların zenginlik ve ekonomik büyüme üretmedeki rolü, müteveffa Douglass North gibi araştırmacıların ve Alain Bresson gibi yeni kurumsalcı iktisatçıların dikkatini cezbetmiştir⁴⁶. North ve diğerleri büyümede üç temel faktörün önemini vurgulamıştır: 1) işlem maliyetlerini düşürmede devletin rolü, 2) mülkiyet haklarının yatırımlara teşvik yaratmadaki önemi ve 3) sözleşmelerin ifasını sağlayacak güçlü bir üçüncü tarafa yönelik ihtiyaç⁴⁷. Bunların hiçbiri, yazarın tartışmalarında kendisine yer bulamamıştır.

⁴² Şikâyet yolu ve Atina hukukundaki yeri için bkz. HARRIS (2013a), s. 143-162; SCHEIBELREITER, s. 211-250; Carugati şikâyet yolu ve etkisi hakkında hiçbir şekilde farkındalık göstermemiştir.

⁴³ Tutarlılığı sağlamak adına önceki kararların kullanımı için bkz. HARRIS (2013b), s.246- 273. Adli retorikten (*forensic oratory*) bahsedilen önceki kararlara ilişkin bir liste için bkz. HARRIS (2018c), s. 42-74. Kanunun taç ile ödüllendirmelerde uygulanması bakımından tutarlılık için bkz. HARRIS (2017), s. 105-117.

⁴⁴ Bkz. ARISTOTLE, 4.10.1298a4–1299a3 (müzakereye dayalı süreçler), 4.12.1300b14–4.13.1301a15 (yargısal süreçler).

⁴⁵ DEMOSTHENES (1935), 23.100-23.101.

⁴⁶ Başarılı bir özet için bkz. OGILVIE, CARUS, s. 415-514.

⁴⁷ ISOCRATES 7.32–7.34; DEMOSTHENES (1939), 56.48–56.50; Yazar North’un eserleri içinden güvenilir taahhütlerde bulunmaya ilişkin (NORTH (1993), s. 11-23), ve (NORTH, WEINGAST, s. 803-832) eserlerine atıf verirken ekonomik büyümeye (NORTH, (1990)) ve mülkiyet haklarına ilişkin (NORTH, THOMAS) çalışmalardan faydalanmamaktadır.

Bu bölümde, *Agoranomoï* (Ἀγορανομοί),⁴⁸ *astynomoi* (ἀστυνόμοι),⁴⁹ *sitophylakes* (σιτοφύλακες),⁵⁰ *metronomoi* (μετρονόμοι)⁵¹ gibi resmi görevlilerin görevlerine ilişkin hiçbir açıklama mevcut değildir; burada yalnızca Nicophon'un yasasındaki *dokimastai* (δοκιμασται) tartışılmaktadır (s. 119)⁵². Bölümde mülkiyet haklarına ve ödünç alma ve verme düzenine ilişkin mülk kayıtlarının etkisine ilişkin bir tartışmayı aramaksa beyhudedir⁵³. Yatırım amacıyla verilen borçlar için anahtar niteliğinde olan aynı teminata ilişkin düzenlemeler de Carugati'nin anlatısında yer almamaktadır⁵⁴. Carugati'nin *Dikai emporikai* (δικαί ἐμπορικαί)⁵⁵ aracılığıyla sözleşmelerin uygulanmasına ilişkin yazdıklarıysa derinden kusurludur (aşağıda bkz.). Yazar esas olarak zenginlerden kamu geliri elde etme yöntemlerini dikkate almakta fakat kurumların zengin ve orta sınıf mensubu Atinalıların yatırım yapmasına ve kâr etmesine nasıl olanak verdiğini açıklamamaktadır. Atinalıların ne ölçüde Doğu Akdeniz'deki genel ekonomik gelişmelerden faydalandığına dair bir inceleme de söz konusu değildir⁵⁶. Yazar, son olarak emekte yaygın uzmanlaşma⁵⁷ ve ithalata ilişkin arkeolojik buluntular gibi refah göstergelerine ilgi göstermemektedir⁵⁸. Sonuç itibarıyla 4'üncü yüzyıl Atina'sında refahı açıklama çabası yetersiz kalmaktadır.

Carugati, çalışmanın dördüncü bölümündeki anlatısını üç alt başlığa ayırmaktadır: 'İç Savaş Sonrası' (*After the Civil War*) (s. 115-123), 'Sosyal Savaş (357-355) Sonrası' (*After the Social War*) (s. 123-133) ve 'Chaeronea Sonrası (338)' (*After Chaeronea*) (s. 133-139). Yazar,

⁴⁸ ARISTOTLE, 51.1.

⁴⁹ ARISTOTLE, 50.2.

⁵⁰ ARISTOTLE, 51.3.

⁵¹ ARISTOTLE, 51.2.

⁵² Carugati'nin bu resmi görevlileri gözden kaçırmasının sebebi (s. 18 ve bilhassa bkz. s. 31), Atina'da uyuşmazlıkların çoğunun resmi görevlilerin müdahalesi olmaksızın çözüldüğünü iddia eden Hunter'ı (HUNTER, s. 143-149) eleştirmeksizin takip etmesidir. Hunter tarafından ele alınan pasajlardan hiçbirisi, yazarın iddiasının kanıtlamaya yaramamaktadır ki bilakis, bunlardan bir tanesinde resmi bir görevli mevcuttur. Hunter'ın, kendisi tarafından gözden kaçırılan kaynaklarla yapılan bir reddiyesi için bkz. HARRIS (2013b), s. 21-59, 349-53.

⁵³ Mülkiyet kayıtları için bkz. FARAGUNA (1997), s. 1-33; FARAGUNA (2000), s. 65-115; GAME. Ödünç alma ve ödünç vermedeki etkileri için bkz. HARRIS, (2016b), s. 116-146.

⁵⁴ HARRIS (2006), s. 163–239 (önceki uygulamalara referansla).

⁵⁵ BRILL'S ENCYCLOPEDIA OF THE ANCIENT WORLD NEW PAULY, 'Emporikai dikai' (ç. n.).

⁵⁶ Devletlerarası geniş çaptaki ticaretin bir delili olarak amforaların taşınması konusu için bkz. PANAGOU, s. 207-229; Bu çalışma yazarın Atina Üniversitesinde 2010 yılında tamamladığı doktora tezine dayalıdır.

⁵⁷ Mesleklerin güncellenmiş bir listesi için bkz. LEWIS, s. 129-174. Carugati bunun yanında Atina'da zanaate dayalı üretime ilişkin bir çalışmayı da es geçmektedir. Çalışma ve özeti için bkz. ACTON (2014) ve ACTON (2016).

⁵⁸ VAN ALFEN, s. 277-298.

erken 4'üncü yüzyıl'ın *merismos* (μερισμός)⁵⁹, *eisphora* (εἰσφορά)⁶⁰ ve donanma için öngörülen *symmorai* (συμμορίαί) sistemleri⁶¹, *dodekate* (δώδεκατε) yasası⁶², *Nikophon* yasası ve yurttaş olmayanların onurlandırılması⁶³ gibi ekonomik önlemlerinin üstünkörü bir anlatısını sunmaktadır (s. 115-123)⁶⁴. Kamu maliyesine ilişkin bir tartışmada Leopold Migeotte'nin değerli sentezinden ve birçok eserinden⁶⁵ bahsedilmemesi talihsizliktir. Laurion madenleri hakkındaki kısa anlatıdaysa, Lauffer'in köleler hakkındaki önemli çalışması es geçilmekte⁶⁶ ve P. Van Alfen'in, devletin çıkarılan gümüşten pay aldığına dair hiçbir delil olmadığına yönelik görüşünü eleştirmeden Harpocraton'daki *ἀπομονή* (*apomone*) ile Suda'daki *ἀγράφου μετάλλου δίκη*'nin (*agraphou metallou dike*) varlığını görmezden gelerek aynen alıntılanmaktadır⁶⁷. Pire'nin rolüne ilişkin bir bölümde *dikai emporikai* ile ilgili ciddi bir hata yapılmıştır. Bu hata yazarın, *dikai emporikai*'lerde kendini mahkeme önünde savunma ayrıcalığının vatandaş olmayanları içine alacak şekilde genişletilmiş olduğuna yönelik inancında kendini göstermektedir. Bu inanç gerçeği yansıtmamaktadır. Şöyle ki, yazıtlara (örn. *IG I3 10*), *nautodikai*'ye⁶⁸ ilişkin delillere ve [Dem.] 7.11-13⁶⁹ gibi pasajlara göre, *metoikosların* (μέτοικος) ve yabancıların, Atina mahkemelerine erişebildikleri dönem 5. yüzyıl idi⁷⁰. Kaldı ki bu konu, Gauthier tarafından da etraflıca çalışılmıştır⁷¹. Yazar, aylık davaların (*dikai emmenoi/díkai émmhnoi*)⁷² doğasına ilişkin olarak, Hansen ve Velissaropoulos'un, bu kavramın en geç bir ay içerisinde yargılaması başlayan davaları ifade ettiğini gösteren çalışmalarını gözden kaçırmıştır⁷³. Bunun yanında Carugati, Demophantus kararnamesinin Dört Yüzler idaresinden sonra çıkarıldığını iddia etmektedir (s. 133-134). Bu, yanlışlığını göstermiş

⁵⁹ BRILL'S ENCYCLOPEDIA OF THE ANCIENT WORLD NEW PAULY, 'Merismos' (ç.n.).

⁶⁰ THE OXFORD CLASSICAL DICTIONARY, 'Eisphora' (ç.n.).

⁶¹ THE OXFORD CLASSICAL DICTIONARY, 'Symmorai' (ç.n.).

⁶² Atina Tahıl Vergisi Kanunu (MÖ 374/3) için bkz. STROUD (ç.n.).

⁶³ Atina'da yabancılar, ticari faaliyetlerini teşvik etmek için onurlandırılabilmekteydi. Bu konuda bkz. CARUGATI, s. 120-123 (ç.n.).

⁶⁴ Yazarca Kea aşiboyası hakkındaki kararnameye ilişkin gerçekleştirdiği tartışmada (s. 119) kaçırdığı önemli bir katkı için bkz. LYTLE, ss. 520-550.

⁶⁵ Detaylı çalışmalar için bkz. MIGEOTTE (2010-2014); İlgili sentez için bkz. MIGEOTTE (2014).

⁶⁶ LAUFFER (1955-1956).

⁶⁷ Yazarın bibliyografisinde rastlanmayan bir başka eser için bkz. FARAGUNA (2006), s. 141-160.

⁶⁸ Denizde seyahat eden kişileri içeren yargılamaları yürüten magistratlar. (ç.n.) Bkz. THE OXFORD CLASSICAL DICTIONARY, 'Nautodikai'.

⁶⁹ DEMOSTHENES, (1930) 7.11-7.13.

⁷⁰ Oysaki *dikai emporikai* 4'üncü yüzyılın ortalarında ortaya çıkmış bir uyuşmazlık çözüm yöntemidir. (ç.n.). (Bu konuda bkz. REED, s. 89).

⁷¹ GAUTHIER; yazarın bibliyografisinde eksik olan bir başka eser.

⁷² SMITH, s. 400 (ç.n.).

⁷³ HANSEN (1983), s. 167-175; VELISSAROPOULOS, s. 241-245.

olduğum bir tarihtir⁷⁴. Son kısımdaysa M.Ö. 350 yılından sonra kamu gelirlerinde görülen artış dikkate alınmakla beraber, bu gelir artışını yaratan ekonomik büyümenin sebepleri incelenmemiştir (s. 133–139).

5. Bölüm, ‘Seçilmeyen Yollar’ (*The Paths Not Taken*) iki başlığa ayrılmıştır. Birinci başlıkta Atina’daki refah, klasik dönem Siraküza’sı ve M.Ö. 1’inci yüzyıl Roma’sıyla karşılaştırılmaktadır (s. 141–155). Yazar, M.Ö. 403 yılından sonra siyasi istikrarsızlık yaşamış olması halinde ‘Atina’nın muhtemelen önem arz eden hiçbir büyüme tecrübe etmemiş olduğunu’ ifade etmektedir ki bu, diğer topluluklarla mukayeseyi gerektirmeyen bariz bir yargıdır (s. 155). Diğer bölümde Atina’nın oligarşi altında bulunsaydı 4’üncü yüzyıldaki ekonomik performansının nasıl olabileceği hakkında spekülasyonlarda bulunmaktadır (s. 155–72). Yazar, Pire’nin rolüne odaklanmakta ve oligarkların limana özgülenmiş kaynaklara sahip olamayacaklarını Otuzların *metoikos* ve tacirlere yönelik tutumuna ve Platon’un Yasalar’ındaki Yaşlı Oligark’ın görüşlerine dayanarak iddia etmektedir⁷⁵. Daha sonra Carugati, varsayımdan başka hiçbir şeye dayanmadan demokratik ve oligarşik büyüme arasındaki farkı bir grafikte ölçmektedir (s. 171, şekil 5.2). Peki ama, Otuzlar ne kadar tipiktir? Zira Korinthos ve Aegina’daki oligarşik yönetimler, tıpkı 6’ncı yüzyıldaki Samos’lu Polycrates’in yaptığı gibi, limanlarını geliştirmekte gayet yetkinlerdi⁷⁶. Görüldüğü üzere, yapılan bu girişimin hedefini kavramak hayli güçtür.

Çalışmada ‘Pire Coğrafyası’ (*Pireaus’ Geography*) (s. 179-186) ve ‘Pire Tarihi’ (*Pireaus’ History*) (s. 187-203) üzerine ve Yunanistan’ın başka yerlerindeki limanlar üzerine tartışmaları, Pire’nin nüfusuna dair başkaca tabloları ve limanın bugüne kadarki tarihini içeren iki ek bölüm mevcuttur. Bütün bunların kitabın esas argümanı ile olan alakasını anlamak son derece güçtür.

Çalışmanın kaynakçası oldukça karmaşıktır. Dergilerde veya çok yazarlı çalışmalarda yer alan birçok makalenin bulunduğu sayfa aralığı verilmemiştir⁷⁷. Taylor’ın çalışmasına atıf

⁷⁴ Lycurgus’un *Against Leocrates*’te (124–27) açıkça belirttiği gibi, kararnamele Dörtyüzler döneminden sonra değil Otuzlar döneminden sonra çıkarılmıştır. Bu konuda bkz. HARRIS (2013-2014), s. 121-153, yazarın kaynakçasında eksik olan bir eser.

⁷⁵ PLATO, 704b, 705a.

⁷⁶ HEREDOTUS, 3.60.

⁷⁷ Örn. Carawan’ın 2002 ve 2007 tarihli çalışmalarıyla (CARAWAN (2002); CARAWAN (2007)), Canevaro’nun 2016 tarihli çalışması (CANEVARO (2016)). Çalışmada isimleri zikredilen bu eserler, okuyucu için kolaylık olması adına çevirmenler tarafından kaynakçaya eklenmiştir. Takip eden dipnotlarda yanında (ç.n.) ibaresi bulunan her atıf, bu kapsamdadır. Buna karşın, atıflarda yapılan açıklamalar yazarın kendisine aittir (ç.n.).

verilirken (2007b)⁷⁸ (s. 226), standartlaşmış kullanım *Hesperia* yerine 'Journal of the American School of Classical Studies at Athens' adı (italik olmayan bir şekilde) kullanılmış, fakat Crosby'nin çalışmalarına atıf verilirken (1950 ve 1957)⁷⁹ bu yola gidilmemiştir. Kitapların başlıklarında italik yazı bazen kullanılmış, bazen kullanılmamıştır⁸⁰. Bazı kitaplar için yayın yeri ve yayınevi adı verilmiş⁸¹ fakat bazıları için yalnızca yayınevi adı verilmekle yetinilmiştir⁸². Boardman *et alii* (1982)⁸³ atfında DOI sayısı verilirken diğer kitaplar için bu yapılmamıştır. Markle'nin 1985 tarihli denemesi⁸⁴ CRUX adı verilen gizemli bir çalışmanın içinde sayılmış fakat başkaca hiçbir detay verilmemiştir. *Loeb* çevirilerine verilen atıflar da oldukça tuhaf görülmektedir. Çalışmanın revizyondan geçip geçmediği merak konusudur.

Carugati genel olarak, Atina'nın 4'üncü yüzyılda yeni sahip olduğu güvenilir taahhütlerde bulunma kabiliyetinden kaynaklanan refahına ilişkin esas iddialarını ispatlamamıştır. Aynı şekilde ekonomik büyümede altta yatan faktörleri de incelememiş ve birçok delili gözden kaçırmıştır. Tıpkı J. Ober gibi, Carugati de modern teoriyi tutup tarihsel bağlamını göz önüne almaksızın antik olguların içine fırlatma eğilimindedir. Yazar ne yazık ki, North ve Weingast'ın, 1688'in *Muhteşem Devrim*'iyle iktidara gelen servet sahiplerinden müteşekkil parlamentoda görüşlerin çoğul temsilinin sağlandığını ve mülkiyet haklarının koruma altına alındığını iddia eden çalışmasının etkisi altında kalmıştır. Anayasalar ve büyüme arasındaki bağlantıya dair olan bu görüş, artık haklı bir şekilde sorgulanmakta ve 17'nci yüzyıl Polonya'sından Württemberg'ine ve 18'inci yüzyılın Felemenk Cumhuriyetine kadar birçok karşı örnekle tekzip edilmektedir⁸⁵. Sonuç olarak Carugati'nin kitabı yetersiz kuramsallaştırılmış olmaktan ziyade, yanlış kuramsallaştırılmıştır. Atina'nın kamu maliyesine ilişkin daha güvenilir bir anlatı için okuyucular D. Rohde'nin yakın tarihli çalışmasına bakmalıdır⁸⁶.

⁷⁸ TAYLOR (ç.n).

⁷⁹ CROSBY (1950), CROSBY (1957) (ç.n).

⁸⁰ Conophagos'un 1980 tarihli (CONOPHAGOS) ve Wolff'ün 1970 tarihli çalışması (WOLFF) (ç.n).

⁸¹ Örneğin, Cohen'in 1995 tarihli (COHEN) ve Davies'in 1971 tarihli çalışması (DAVIES) (ç.n).

⁸² Örneğin, Bang'ın 2009 (BANG), Figueira'nın 1981 (FIGUEIRA), Finley'in 1973b tarihli çalışmaları (FINLEY) (ç.n).

⁸³ BOARDMAN, EDWARDS, HAMMOND, SOLLBERGER (ç.n).

⁸⁴ MARKLE (ç.n).

⁸⁵ Bu makalenin birkaç ampirik çalışmaya çokça atıfla yapılan detaylı bir reddiyesi için bkz. OGILVIE, CARUS.

⁸⁶ ROHDE.

KAYNAKÇA

- ACKERMAN, B. (1998). *We The People: Transformations* (Cilt II). Cambridge, MA.
- ACTON, P. (2014). *Poiesis: Manufacturing in Athens*, New York ve Oxford.
- ACTON P. (2016). *Industry Structure and Income Opportunities for Households in Classical Athens. The Ancient Greek Economy, Markets, Households and City-States.* (E.M. HARRIS, D.M. LEWIS, and M. WOOLMER, Düzenleyenler), Londra.
- AESCHINES (1919). *The Speeches of Aeschines.* (C. D. ADAMS, Çeviren), Cambridge.
- ANTIPHON (1941). 'On The Murder of Herodes'. (K. J. MAIDMENT, Çeviren) *Minor Attic Orators I: Antiphon, Andocides.* Cambridge.
- ARISTOTLE (1935). *The Athenian Constitution, The Eudemian Ethics On Virtues and Vices.* RACKHAM H. (Çeviren), (T.E. PAGE, E. CAPPS, W.H.D. ROUSE, Düzenleyenler), Cambridge.
- BANG, P.F. (1981). *Labor: Free and Unfree. A Companion to Ancient History.* (A. ERSKINE, Düzenleyen), Batı Sussex.
- BENEDICT, M. L. (1985). *Laissez-Faire and Liberty: A Re-Evaluation of the Meaning and Origins of Laissez-Faire Constitutionalism.* *Law and History Review*, 3 (2), 293-331.
- BENEDICT, M. L. (1999). *Constitutional History and Constitutional Theory: Reflections on Ackerman, Reconstruction, and the Transformation of the American Constitution.* *The Yale Law Journal*, 108 (8), 2011-2038.
- BINGHAM, T. (2010). *The Rule of Law*, Londra.
- BOARDMAN, J. EDWARDS, I., HAMMOND, N., SOLLBERGER, E. (Düzenleyenler) (1982). *The Cambridge Ancient History.* Londra.
- CADOUX, T.J ve RHODES, P.J. (2012). *Cleisthenes (2): Athenian Politician.* *The Oxford Classical Dictionary* (4. Baskı), Londra.
- CANEVARO, M. (2013). *Nomothesia in Classical Athens: What Sources Should We Believe?.* *Classical Quarterly*, 63 (1), 139–160.
- CANEVARO, M. (2016). *The Procedure of Demosthenes' Against Leptines: How to Repeal (and Replace) an Existing Law.* *Journal of Hellenic Studies*, 136, 39-58.
- CANEVARO, M. (2018). *The Authenticity of the Documents at Demosth. Or. 24.20–23, the*

- Procedures of Nomothesia and the So-called ἐπιχειροτονία τῶν νόμων'. *Klio*, 100 (1), 70–124.
- CANEVARO, M. (2020). On Dem. 24.20– 23 and the So-Called ἐπιχειροτονία τῶν νόμων: Some Final Clarifications in Response to M.H. Hansen. *Klio* 102 (1), 26–36.
- CARAWAN, E. (2002). The Athenian Amnesty and the Scrutiny of the Laws. *Journal of Hellenic Studies*, 122 (1), 1-23
- CARAWAN, E. (2007). The Trial of the Arginusai Generals and the Dawn of 'Judicial Review''. *Dike*, 10 (1), 19-56.
- CARAWAN, E. (2013). *The Athenian Amnesty and Reconstructing the Law*. Oxford.
- CARUGATI, F. (2019). *Creating a Constitution*. Princeton.
- COHEN, D. (1995). *Law, Violence, and Community in Classical Athens*. Londra.
- CONOPHAGOS, C. E. (1980). *Le Laurium antique*. Atina.
- CROSBY, M. (1950). The Leases of the Laureion Mines. *Hesperia*, 19 (3), 189-312
- CROSBY, M. (1957). More Fragments of Mining Leases from the Athenian Agora. *Hesperia*, 16 (1), 1-23.
- DAVIES, J.K. (1971). *Athenian Propertied Families, 600-300 B.C.* Londra.
- DEMOSTHENES (1926). *Orations, Volume II: Orations 18-19: De Corona, De Falsa Legatione*. (C. A. VINCE, J. H. VINCE, Çevirenler), Cambridge.
- DEMOSTHENES (1930). *Orations, Volume I: Orations 1-17 and 20: Olynthiacs 1-3. Philippic 1. On the Peace. Philippic 2. On Halonnesus. On the Chersonese. Philippics 3 and 4. Answer to Philip's Letter. Philip's Letter. On Organization. On the Navy-boards. For the Liberty of the Rhodians. For the People of Megalopolis. On the Treaty with Alexander. Against Leptines*, (J. H. VINCE, Çeviren), Cambridge.
- DEMOSTHENES (1935). *Orations, Volume III: Orations 21-26: Against Meidias, Against Androtion, Against Aristocrates, Against Timocrates, Against Aristogeiton 1 and 2*. (J. H. VINCE, Çeviren), Cambridge.
- DEMOSTHENES (1939). *Orations, Volume VI: Orations 50-59: Private Cases*. (A. T. MURRAY, Çeviren), Cambridge.
- EDER, W. (2006). 'Merismos'. *Brill's Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly*,

Leiden.

- EHRENBERG, V., RHODES, P. J. (2012). 'magistracy, Greek'. The Oxford Classical Dictionary (4. Baskı), Londra.
- FARAGUNA, M (1997). Regisztrazioni catastali nel mondo Greco: il caso di Atene. *Athenaeum*, 85 (1), 1–33.
- FARAGUNA, M (2000). A proposito degli archivi nel mondo Greco: terra e registrazioni fondiarie. *Chiron*, 30, 65–115.
- FARAGUNA, M. (2006). La città di Atene e l'amministrazione delle miniere di Laurion. *Symposion 2003: Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte*. (H.A RUPPRECHT, Düzenleyen), Viyana.
- FIGUEIRA, T.J. (1981). *Aegina, Society and Politics*. New York.
- FINLEY, M.I. (1973). *The Ancient Economy*. Berkeley ve Los Angeles.
- GAME, J. (2009). *Actes de vente dans le monde grec: Témoignages épigraphiques des ventes immobilières*. Lyon.
- GAUTHIER, P. (1972). *Symbola. Les étrangers et la justice dans les cités grecques*. Nancy.
- GILLMAN, H. (1993). *The Constitution Besieged: The Rise and Demise of Lochner Era Police Powers Jurisprudence*. Durham/London.
- GOMME, A.W, CADOUX, T.J. ve RHODES, P.J. (2012). 'Solon'. The Oxford Classical Dictionary (4. Baskı), Londra.
- GRIFFIN, S. M. (1996). *American Constitutionalism: From Theory to Politics*. Princeton, NJ.
- GRIFFIN, S. M. (1999). *Constitutional Theory Transformed*. *The Yale Law Journal*, 108 (8), 2115-2163.
- HANSEN, M.H. (1983). Two Notes on the Athenian dikai emporikai. *Symposion 1979: Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte*. (P. DIMAKIS, Düzenleyen), Viyana.
- HANSEN, M.H. (1999). *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes: Structure, Principles, and Ideology*, Norman.
- HARRIS, E. M. (2006) *Democracy and the Rule of Law in Classical Athens: Essays on Law, Society, and Politics in Classical Athens*, Cambridge.

- HARRIS, E.M. (2013a). The Plaintiff in Athenian Law and Legal Procedure. *Archives and Archival Documents in Ancient Societies*. (M. FARAGUNA, Düzenleyen), Trieste.
- HARRIS, E.M. (2013b). *The Rule of Law in Action in Democratic Athens*, Londra.
- HARRIS, E.M. (2013–2014). The Document at Andocides 1.96–98. *Tekmeria*, 12, 121–153.
- HARRIS, E. M. (2015a). Review of Carawan. *Classical Review*, 65 (1), 175-176.
- HARRIS, E.M. (2015b). The Meaning of the Legal Term Symbolaion, the Law about Dikai Emporikai and the Role of the Paragraphe Procedure. *Dike*, (18), 7-36.
- HARRIS, E.M. (2016a). From Democracy to Rule of Law? Constitutional Change: Die Athenische Demokratie im 4. Jahrhundert: Zwischen Modernisierung und Tradition. (C. TIERSCH, Düzenleyen), Stuttgart.
- HARRIS, E.M. (2016b). The Legal Foundations of Growth in Ancient Greece: The Role of Property Records. *The Ancient Greek Economy, Markets, Households and City-States*. (E.M. HARRIS, D.M. LEWIS, and M. WOOLMER, Düzenleyenler), Londra.
- HARRIS, E.M. (2017). Applying the Law about the Award of Crowns to Magistrates: (Aeschin. 3.9–31): Epigraphic Evidence for the Legal Arguments at the Trial of Ctesiphon. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 202, 105–117.
- HARRIS, E.M. (2018a). Trials, Private Arbitration, and Public Arbitration in Classical Athens or the Background to [Arist.] *Ath. Pol.* 53, 1–7. *Athenaion Politeiai tra storia, politica e sociologia: Aristotele e Pseudo-Senofonte*. (C. BEARZOT, M. CANNEVARO, T. GARGIULO, and E. PODDIGHE, Düzenleyenler), Milan.
- HARRIS, E.M. (2018b). Some Recent Developments in the Study of Ancient Greek Law. *Journal of Ancient Civilizations*, 33 (2), 187-266.
- HARRIS, E.M. (2018c). The Athenian View of an Athenian Trial. The Use and Abuse of Law in the Athenian Courts. (C. CAREY, I. GIANNADAKI ve B. GRIFFITH-WILLIAMS, Düzenleyenler), Leiden.
- HEICHELHEIM, F.M., RHODES, P.J. (2012). 'Eisphora'. *The Oxford Classical Dictionary* (4. Baskı), Londra.
- HEICHELHEIM, F.M., RHODES, P.J. (2012). 'Symmoria'. *The Oxford Classical Dictionary* (4. Baskı), Londra.
- HEREDOTUS (1921). *The Persian Wars, Volume II: Books 3-4*. (A. D. GODLEY, Çeviren)

- Cambridge.
- HORNBLOWER, S. (2012). ‘Patrios Politeia’. The Oxford Classical Dictionary (4. Baskı), Londra.
- HORNBLOWER, S. (2012). ‘Peloponnesian War’. The Oxford Classical Dictionary (4. Baskı), Londra.
- HUNTER, V. (1994). Policing Athens: Social Control in the Attic Lawsuits, 420-320 B.C., Princeton.
- HYPERIDES (1954). Against Philippides. Minor Attic Orators, Volume II: Lycurgos, Dinarchus, Demades, Hyperides, (J. O. BURTT, Çeviren), Cambridge.
- ISOCRATES (1980). Isocrates with an English Translation in three volumes. (George NORLIN, Çeviren), Cambridge.
- JACOBSON, G., SCHOR, M. (2018). Introduction: the comparative turn in constitutional theory. Comparative Constitutional Theory. (G. JACOBSON, M. SCHOR Düzenleyenler), Cheltenham/Northampton, MA.
- JOYCE, J. (2014). Μὴ μνησικακεῖν and “All the Laws” (Andocides On the Mysteries 81–82): A Reply to E. Carawan. Antichthon, 48, 37–54.
- KAGAN, D. (1987). The Fall of the Athenian Empire. Ithaca.
- KAGAN, D. (2004). The Peloponnesian War. Londra.
- LAUFFER, S. (1955-1956) Die Bergwerkssklaven von Laureion, (Cilt I-II). Wiesbaden.
- LEWIS, D. M. (2020). Labour Specialization in the Athenian Economy: Occupational Hazards. Skilled Labour and Professionalism in Ancient Greece and Rome. (E. STEWART, E. M. HARRIS ve D.M. LEWIS, Düzenleyenler), Cambridge ve New York.
- LYTLE, E. (2013). Farmers into Sailors: Ship Maintenance, Greek Agriculture and the Athenian Monopoly on Kean Ruddle. Greek, Roman, and Byzantine Studies, 53 (3), 520-550.
- KOERNER, R. (1993). Inschriftliche Gesetzestexte der frühen griechen Polis. Köln.
- MARKLE, M. (1985). Jury Pay and Assembly Pay at Athens. History of Political Thought, 6 (1/2), 265-297.
- MCDOWELL, D. M. (2012). Draco. The Oxford Classical Dictionary (4. Baskı), Londra.

- MCDOWELL, D. M. (2012). Autodikai. The Oxford Classical Dictionary (4. Baskı), Londra.
- MEIGGS, R. ve LEWIS, D. (1969). A Selection of Greek Historical Inscriptions to the End of the Fifth Century B.C.. No. 2, Londra.
- MIGEOTTE, L. (2010–2014). Économie et finances publiques des cités grecques. Lyon.
- MIGEOTTE, L. (2014). Les finances des cités grecques aux périodes classique et hellénistique. Paris.
- NORTH, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change, and Economic Performance, Cambridge ve New York.
- NORTH, D. C. (1993). Institutions and Credible Commitment. Journal of Institutional and Theoretical Economics, 149 (1), 11-23.
- NORTH, D. C., THOMAS, R. P. (1973). The Rise of the Western World: A New Economic History, Cambridge.
- NORTH, D. C., WEINGAST, B. R. (1989). Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth-Century England. Journal of Economic History, 49 (4), 803-832.
- NYVLT, P. (2016). Review of Carawan. Eirene, 52, 512-517.
- OGILVIE, S., CARUS, A.W. (2014). Institutions and Economic Growth in Historical Perspective. Handbook of Economic Growth, (P. AGHION, S. N. DURLAUF, Düzenleyenler), Amsterdam.
- PANAGOU, T. (2016). Patterns of Amphora Stamp Distribution: Tracking Down Export Tendencies. The Ancient Greek Economy, Markets, Households and City-States. (E.M. HARRIS, D.M. LEWIS, and M. WOOLMER, Düzenleyenler), Londra.
- PEČÍRKA, J. (1966). The Formula for the Grant of Enktesis in Attic Inscriptions. Prag.
- PLUTHARCH (1967). Solon, Plutharch's Lives I: Theseus and Romulus, Lycurgus and Numa, Solon and Publicola. (B. PERRIN, Çeviren), (E.H. WARMINGTON, Düzenleyen), Cambridge.
- REED, C.M. (2003). Maritime Traders in the Ancient Greek World. Londra.
- RHODES, P.J. (1972). The Athenian Boule. Londra.
- ROBERTS, J.T. (2017). The Plague of War: Athens, Sparta and the Struggle of the Ancient

Greece. Londra.

ROHDE, D. (2019). Von der Deliberationsdemokratie zur Zustimmungsdemokratie: Die öffentlichen Finanzen Athens und die Ausbildung einer Kompetenzelite im 4. Jahrhundert v. Chr.. Stuttgart.

SCHEIBELREITER, P. (2018). Nomos, Enklema und Factum. Symposion 2017. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte. (G. THÜR, U. YIFTACH ve R. ZELNICK-ABRAMOVITZ, Düzenleyenler), Viyana.

SCHÜTZE, R. (2019). Constitutionalism(s). The Cambridge Companion to Comparative Constitutional Law. (R. MASTERMAN, R. SCHÜTZE, Düzenleyenler) Cambridge/New York, NY/Melbourne, VIC/New Delhi.

SMITH, W. (1878) (Düzenleyen), A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. New York.

STROUD, R.S. (1998). The Athenian Grain-Tax Law of 374/3 B. C. *Hesperia*, 29, Supplements, iii-v, vii, ix-xi, xiii, xv, 1, 13, 15-117, 119-140.

TAYLOR, C. (2007). From the Whole Citizen Body: The Sociology of Election and Lot in the Athenian Democracy. *Hesperia*, 76 (2), 323-345.

THOMAS, R. (2012). Hippias 1. The Oxford Classical Dictionary (4. Baskı), Londra.

THUCYDIDES (2009). The Peloponnessian War. (M. HAMMOND, Çeviren), Londra.

THUR, G. (2004). Emporikai dikai. Brill's Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly, Leiden.

VAN ALFEN, P. (2016). Aegean-Levantine Trade, 600–300 BCE: Commodities, Consumers, and the Problem of Autarkeia. The Ancient Greek Economy, Markets, Households and City-States. (E.M. HARRIS, D.M. LEWIS, and M. WOOLMER, Düzenleyenler), Londra.

VAN EFENTERRE, H., RUZÉ, F. (1994-1995). Nomina. Recueil d'inscriptions politiques et juridiques de l'archaïsme grec I, II. Roma.

VELISSAROPOULOS, J. (1980). Les naulères grecs: Recherches sur les institutions maritimes en Grèce et dans l'Orient hellénisé. Cenevre

WOLFF, H.J. (1970). 'Normenkontrolle' und Gesetzesbegriff in der attischen Demokratie. Heidelberg.

XENOPHON (1925). Poroi. Xenophon: Scripta Minora, (E. C. MARCHANT, Çeviren),

Cambridge.

XENOPHON (1986). *Hellenica: Books 5-7*. (C. L. BROWNSON, Çeviren), Cambridge.

XENOPHON (2006). *Hellenica: Books 1-4*. (C. L. BROWNSON, Çeviren), Cambridge.

ZUCCA, L. (2009). Montesquieu, Methodological Pluralism and Comparative Constitutional Law. *European Constitutional Law Review*, 5 (3), 481-500.

<http://telota.bbaw.de/ig/>.